

מושב בית נקופה

אגודה חקלאית שיתופית שהוקמה ב-1949 על ידי קבוצת עולים מיוגוסלביה.

בית-נקופה במקורות

מקור השם בית-נקופה הוא מלשון נקיפת זיתים.

קיימות שתי שיטות לקטיף זיתים: נקיפה ומסיק. על פי וילנאי¹, מקור השם נקופה, צמח מתוך השורש, נ.ק.פ. כלומר, חיבוט עצי זית במקלות, שלא כמו ב"מסיק" שבו הקטיף נעשה בידיים.

בית נקופה היה כפר כוהנים קדום בתקופת 1200 לפנה"ס ותושביו עסקו בהפקת שמן זית (כפי הנראה לבית המקדש).

במושב עדיין ישנם שרידים המעידים על קיום ישוב יהודי עתיק במקום אשר עסק בייצור שמן זית. היה במושב מקווה מרוצף פסיפס, מערות קבורה האופייניות לקבורה יהודית עם אבן גולל, אבן רחיים (במשק לנגפלדר) ועוד. המבנים העתיקים שנמצאו במושב עם הקמתו היו אופייניים לבנייה יהודית עתיקה: בית עם חצר מוקף חומה סביב. לדוגמא: הבתים הישנים ליד הצרכנייה-הבית של בן-יוסף והבית הקטן מולו. כמו כן, הבתים שהיו בנויים במתחם המרכזי של המושב- נבנו בצורת שרשרת בתים עם חצר סגורה מוקפת חומה. בזמן הכשרת המקום למושב נמצאה אבן ראשה עם מגן-דוד, גם היא, כפי הנראה, עדות להתיישבות היהודית שהייתה במקום.

תקופה בלתי ידועה התיישבו ערבים בשרידי הכפר הקדום בית-נקופה ושינו את שמו בעגה הערבית לבית נקובה. אין תיעוד היסטורי מתי החל הישוב הערבי על שרידי כפר הכוהנים.

בשנת 1948, עם הכרזת הקמת מדינת ישראל, הערבים אשר גרו במקום נפוצו לכל עבר, חלקם עברו לכפר השכן, אבו-גוש וחלקם ברחו לעבר הירדן.

¹ זאב וילנאי, ירושלים העיר העתיקה וסביבתה, עמ' 778 (הוצאת אחיעבר, ירושלים, 1972).

הרעיון להקמת בית-נקופה

מרבית מיהודי יוגוסלביה עלו לארץ בשנת 1949 והגיעו למעברת "סנט לוקס" בחיפה. לאחר שבועות מספר במעברה עברו משפחות רבות למחנה העולים ב"הרצליה-ג'ליל".

זמן קצר לאחר הגעתם למחנה העולים, התארגנה קבוצת צעירים יוגוסלבים ששמה לה למטרה לעזור בהקדם את המחנה הדחוס בביתני אסבסט צפופים ולוהטים, ולעבור לאזור אחר בו השמש לוהטת פחות, האוויר נעים והאווירה פרטית ושלווה יותר. חשוב לציין כי העולים שהגיעו מאירופה, לא היו רגילים למזג האוויר החם והלח של הקיץ הישראלי, ובמיוחד באזור השפלה.

קבוצת העולים מיוגוסלביה היו חדורי אמונה ציונית ונכונים להגשמה חלוצית, כפי שחונכו בתנועות הנוער בילדותם ונעוריהם בגולה. רובם היו ניצולי שואה ומחנות השמדה והיו מוכנים להתחיל שוב הכול מהתחלה (פעם נוספת בחייהם). הקשיים החומריים לא הרתיעו אותם והידיעה שכאן זו ארצם ולא יקראו עוד לעברם כינוי גנאי כמו "יהודי מלוכלך", חיזקה את אמונתם ונתנה להם את הכוח להתחלה חדשה.

באחד הימים, הגיעו נציגי הסוכנות היהודית למחנה העולים וסיפרו כי בהרי-יהודה, בדרך לירושלים ולא רחוק ממנה, קיים כפר ערבי נטוש בית נקובה שמו. בלי היסוס קמה הקבוצה שמנתה 11 חברים ויצאה לדרך.²

² שבוע לפני העלייה למקום, נערך באזור סיור מקדים של קבוצת עולים יוגוסלבים ממחנה העולים בהרצליה. הם סיירו בבית-נקופה, בית-זית ושורש. מאותם עולים התגבשה הקבוצה שהחליטה להקים התיישבות בבית נקופה.

הקמת בית נקופה ותקופת ההתיישבות הראשונה

ב-23 ביולי 1949, הגיעו לכאן כוח החלוץ שמנה אחד-עשר גברים במטרה להכשיר את המקום לקראת הגעתם של המשפחות להתיישבות. הנשים והילדים נשארו במחנה העולים. כעבור נסיעה של שעות בדרך עקלקלה, עברו דרך הכפר הערבי אבו-גוש ולפני מעלה הקסטל הגיעו למקום.

המראה שנגלה לפניהם לא היה מעודד ואפילו קשה. בתי אבן הרוסים ומבנים נטושים, בחלקם מטים לנפול, ללא מים זורמים וללא חשמל. שבילי עיזים עטורי קוצים בגובה אדם, שדות קוצים ודרדרים, הרי טרשים צחחים ואבנים כיסו את הנוף מקצה האופק ועד קצהו. הנחמה היחידה הייתה, סביב הישוב כרם זיתים עבי גזע ומספר עצי שזיפים, ובמעלה הישוב היה גם מעין קטן אך נובע. כצעירים חלוצים ראו הם בחזונם כיצד יקימו במקום ישוב חדש ופיחו בו חיים. בו במקום החלו לנקות את הבית הראשון שהיה במרכז הכפר, לימים, לאחר הגרלה, זכה בו החבר מרטון פרדי, שהתגורר בו עד יום מותו ביולי 1996.

המטרה הראשונה הייתה ניקוי המקום והכשרתו למגורי המשפחות. קבוצת החברים עמלה קשה במשך כל היום בניכוש עשבים ובפילוס מעברים ושבילים לבתים הנטושים. בלילות הייתה מתכנסת הקבוצה ב"בית מרטון" והסיפורים התגלגלו עד אמצע הלילה. סיפורי חוויות ממלחמת העולם השנייה, מחנות העבודה, מחנות השמדה, בתי סוהר, פרטיזנים, צבא ההונגרי והיוגוסלבי והגשמת החזון, העתיד.

הכשרת הקרקע

לאחר מספר שבועות, לקראת סוף ספטמבר 1949, הגיעו הנשים והילדים.

11 המשפחות שהתיישבו כאן לראשונה היו:

משפחת אדלר: אוסקר, אשתו ובתם.

מר גוטמן, רווק שעלה בגפו.

משפחת לנג : דורה, שמואל (פאלי), הוריו: ארנקה ובלה, וילדיהם לאה ואלי.

משפחת מוזס: גיזה, רעייתו ובתם מאיה.

משפחת מרטון: אוצי אובלט ואחייניה פרדי וזוהר מרטון.

משפחת נוסבאום: (האב היה למזכיר הראשון במושב).

משפחת סולצברך: אהרון (אצו) והדי, אמה אליזבט שלנגר, ובנם מאיר (בורו), כאן נולד ראובן.

משפחת סקל: וונדה וג'ורי ובנם מאיר, כאן נולד מיכאל.

משפחת שוסברגר: מירה ופרניו בתם יהודית (יודקה) ושמואל (ולדו).

משפחת שלזינגר: זוג מבוגרים שנדור וקטיצה, חשוכי ילדים.

משפחת שלנגר: מגדה ולצי (אחיה הבכור של הדי סולצברך), בנם סשה ובתם קטי.

11 המשפחות הראשונות, היו בחלקם קרובי משפחה, חלקם הכירו עוד בשואה, ביוגוסלביה או באוניה "רדניק" (RADNIK) כשעלו ארצה, וחלקם התגבשו רק במחנה העולים.

במשך כל אותה התקופה עד 1954 באו והלכו משפחות וזוגות צעירים, עולים

מאירופה, **רובם מיוגוסלביה**. חלקם הגיעו ונשארו כאן עד היום:

משפחת אבנשפנגר: רודולף ואלה ובנם צבי (אדו) בדצמבר 1949.

משפחת לדרר: בנדי ומלה ובתם כרמלה (מינקי) בשנת 1950.

משפחת כהן: לאון וחנה (אניצה), אמה גברת קאופמן ובתם מלכה בסוף 1949, כאן נולדה עדנה.

גליד בנדי ונאדה לנגפלדר (שם נעורים), הגיעו בתחילת 1950 כרווקים והיו לזוג הראשון שהתחתן במושב. בנדי הגיע יחד עם אמו – גיזלה, ובמושב נולדו בניהם אשכול ועמי.

משפחת שטיין: לודוויג (לאלי) ושרה וילדיהם יהודה (ינצי) ומרים (צוצי) בשנת 1951.

משפחת ברדר: רפאל (זדנקו) ונורה, עם הוריה: יוליוס ואנטוניה, כאן נולדו בנותיהם דינה ומיקי.

משפחת בסניצקי: יהודה ועליזה ובתם עירית בשנת 1952.

משפחת לנגפלדר: נינה ואוטו וילדיהם זהר ורותי ב-1951.

משפחת שקולניק: משה (יושקה), שושנה (רוזה) וילדיהם: מרים ודוד בשנת 1952.

משפחת לוי: חיים (חינקו), חנה (חניקה) ובתם סימה, כאן נולדה מרים (איצ'ו).

משפחת אייכנר: מרקו, לילי ובנם ריכארד.

משפחת באומהפט: רגינה ויעקוב ובנותיהם: רחל ופנינה, כאן נולד יוסי.

משפחות נוספות שהגיעו בשנים אלו ועזבו את המושב במרוצת השנים:

משפחת ביכלר: ארנסט (אח של נורה ברדר) ומרי, ובנם בוריס.

משפחת ילניק: זולטן (זולי) ושרה ובנם מיכאל, הוריה של שרה: רוזליה (רוזי) וגרשון (גרז'ון) מונוסטורסקי.

משפחת פליישמן: לאיוש ולאיה ובנם בוריס ב-1952.

משפחת שיפר: מריה (מריצה) ואלכסנדר (שאצו) ובנותיהם: לאה וברכה.

משפחת היים ארוין ואווה ושני ילדיה פטר ותמר.

משפחת שילר: מירקו וקטו ובנם לצי.

משפחת כרמן: ישראל (אימרא) וחווה ובתם עדינה.

משפחת ברוך: מנחם וטילדה ואמה פלורה דנון, ובתם רינה. בשנת 1951.

משפחת לוי: מרקו ושרה, וילדיהם: מטילדה, כוכבה, רונית (שושנה), חנה, בת-שבע, ודליה. כאן נולדו: איציק, שמוליק.

משפחת קומלוש: קלרה ויורי ושתי בנותיהם.

משפחת נוייהאוז: יורי, אחותו דיטה והוריהם.

משפחת גוטסמן: טיבי מרגרט ושני בנים.

משפחת ליכט: מתיה ולילי (חשוכי ילדים).

משפחת קוהן: מיקי ואווה.

משפחת וולנר, משפחת בושקוביץ, משפחת פולצ'ק, משפחת פישר (בנדי ואשתו), משפחת שוורץ ומשפחת הרשטיין, משפחת דרקסלר, משפחת דוויץ, משפחת סנטו, משפחת גולדנר, משפחת קונפורטי, משפחת גרינבאום, משפחת נוימן, משפחת זור.

בטחון במושב

עצם הקמת הישוב במקום המוקף כפרים ערביים: אבו גוש ועין רפה, שעמדתם ביחס להקמת המושב לא הייתה ברורה מצד אחד, והקרבה לקו שביתת הנשק עם ירדן ולכפרים שמעבר לקו הירוק, כגון: קטנה, בידו, קובייבה, בית צוריק ובית איכסא, מצד השני, עוררו את הצורך המיידִי בהתארגנות לשמירה על הישוב.

הרב"ש (רכז בטחון שוטף) הראשון היה שמואל לנג (פאלי), שמאוחר יותר היה מא"ז (מפקד אזור) ואת מקומו תפס זיקה סנטו.

צה"ל ומשמר הגבול סיפקו את הנשק והתחמושת, ובלילות שמרו על הישוב החברים, כל אחד בתורו, בדרך כלל בצמדים ולפי הצורך גם יותר. שמירה זו נמשכה בישוב שנים ארוכות בישוב ולפי הצורך גם ב"משלט" בקצה הגבעה (מעל לתחום שטח ההרחבה של המושב).

לא אחת חדרו למושב מסתננים ערבים אשר נקראו "פדאינים". ב-19 ביוני 1953, בלילה אפל, בהתקפת הפדאינים נהרג החבר ילינק זולטן (זולי) על משמרתו. ריכארד אייכנר נפצע מהירי. כתוצאה מהאירוע המזעזע עזבו משפחות רבות את המושב.

עד סוף שנות ה-50 היה בצה"ל חיל "הגמ"ר" (הגנה מרחבית), עם הקמת מג"ב וההחלטה להציב בכל ישוב ספר קצין שיטפל בביטחון הישוב, הגיעה למושב משפחת שיף: אסתר ושמואל וילדיהם דבורה ושמעון באפריל 1958, כאן נולדה אסתר (אתי).

שמואל שיף כקצין צבא היה הרב"ש של המושב והתקבל גם כחבר באגודה החקלאית. שמואל נשא בתפקיד זה עד שנת 1967. לאחר מלחמת ששת הימים הוצב בחברון ולימים עבר למשטרת ישראל. באפריל 1976, בעת מילוי תפקידו כקצין תורן במשטרת ירושלים, נהרג בהתפוצצות מטען חבלה.

רפאל (זדנקו) ברדר תפס את מקומו של שמואל שיף והיה הרב"ש במושב במשך כעשור. כיום, יוסי אבו נושא בתפקיד רב"ש היישוב מסוף שנות השמונים.

עוד בין "כוחות הביטחון" שימש מרטון פרדי בתפקיד החובש הראשון במושב.

חיי היום-יום בתקופת ההתיישבות הראשונה

החיים התנהלו תוך קשיים רבים. ביום, הגברים עסקו בעבודה הקשה בהמשך הכשרת המושב, כגון: סלילת דרכים, עבודה במחצבה וייצור לבנים (מפעל הלבנים של פאלטי) לבניית בתים חדשים במושב ובמושבי האזור, שיפור מערכת המים, עבודה במשק ובמטעים, או בסקילת אבנים בקק"ל. חלקם אף עבדו במגוון עבודות מחוץ למושב. הנשים, ברובן, עבדו במשק הבית ובגידול הילדים. היו ביניהם שעבדו גם מחוץ למושב כדי לעזור בפרנסה. **למרות הקשיים, הייתה שמחה, הרגשת שליחות, ציונות והגשמה.**

בשנה הראשונה לא היה חשמל. לתאורה השתמשו בעששיות ובנרות. לבישול השתמשו בפתילות, לחלק מהחברים היה תנור "פרימוס". עם רדת הלילה שררה במקום עלטה. שבילי המושב לא היו מוארים, לעיתים בקע אור קלוש מחלונות הבתים. התושבים לא נהגו לשהות מחוץ לבתיהם בשעות החשיכה. (לילדים ניתנה הוראה מפורשת: עם הופעת שלושה כוכבים בשמיים חובה לחזור הביתה).

לאחר כשנה, חובר המושב לרשת החשמל והשמחה הייתה גדולה. לכבוד האירוע נערכה במושב מסיבה גדולה. כל הנשים התגייסו לבשל תבשילים טעימים להפליא. זכור במיוחד הנזיד ההונגרי ("פפריקהש" מעוף) שבישלה מלה לדרר ז"ל.

מרכז הישוב, בו מצוי כיום מכון התערובת לשעבר והרחבה שלפניו כונו בקרב החברים **"ה"תרג"**. ה"תרג", פירושו "כיכר" בסרבית קרואטית, היה למעשה משטח סלע ישר.

באותם ימים לא היו בישוב מים זורמים למעט צינור ראשי במרכז הישוב ברחבת ה"תרג". במקום בו מצויים היום רחבת הדשא של מועדון "ויצ"ו" ומתקני המשחקים הייתה חצר סגורה מוקפת בתי אבן, ששימשו בעבר כאורווה ודיר. לחצר הזו הובילו צינור מים ויצרו מקלחת ציבורית שתשמש את החברים והחברות. נקבע תור למקלחת. הגברים, כמובן, היו ראשונים להתקלח ורק אחר כך הנשים (כדי שהגברים יוכלו להציץ מהגגות שמסביב...).

בתי השימוש היו בחצרות מחוץ לבתים ונבנו בצורת בור באדמה או חבית קבורה בו. מעל כל אחד בנה צריף ששימש כשירותים סמוך לביתו ועל פי מיטב הדמיון הפורה.

רק בשנת 1953 הגיעה אספקת מים מסודרת לכל בתי הישוב.

במדינה הצעירה הוכרזה תקופת הצנע. חברי המושב, כמו כל אזרחי המדינה, קיבלו תלושי מזון למוצרי מזון בסיסיים כגון: חמאה (חמאת קוקוס), אבקת ביצים, סוכר, אבקת תפוחי אדמה ועוד. ב-1951 קיבלו חברי המושב הקצבה של 18 תרנגולות מהסוכנות היהודית כעזרה למשק הבית. חלק מהתושבים גידלו גם אווזים, ברווזים, תרנגולי הודו וירקות הכול לצריכה ביתית ולקיום.

חלב – אחד מחברי המושב מונה להביא החלב מקיבוץ קריית ענבים. לעיתים הצטרפו אליו עוד חברים וחברות כשבידיהם כדי מתכת והלכו ברגל לקיבוץ, בדרך עפר והביאו חלב. לפעמים, בקיץ הלוהט, עד שהגיעו הביתה החלב הספיק להחמיץ, אז, עשו ממנו גבינה.

כעבור זמן מה, מזכיר המושב אשר מונה על ידי הסוכנות היהודית, הביא לחברים את הפרדה "פוטקה" עם עגלה. החברים רכשו כדי חלב גדולים ובעזרת פוטקה הביאו את החלב במרוכז מהקיבוץ, מהר יותר ובפחות מאמץ, וגם החלב הגיעה טרי יותר. אחסון החלב היה בארגזי קרח, "מקררים". היו כמה ברי מזל שהיו להם "מקררים" כאלה. הקרח הגיע למושב במשאית מירושלים וחולק שווה בשווה לכולם.

בין היתר שימשה הפרדה פוטקה לחלוקת תערובת ע"י פרניו שוסברגר ושאצו שיפר. בני הנער בחופשותיהם עבדו גם-כן בחלוקת שקי התערובת.

החברים ראו כי השיתופיות מסייעת להם בהרבה מקרים הן ברכישות, הן בעיבוד המטעים והן בהתנהלות השוטפת ובנושאים שונים שעלו על הפרק. הצורך והתנאים הביאו לכך שלמרות שהמושב הוקם ביסודו כמושב עובדים, התקיים בו שיתוף פעולה בצורת רכישות מרוכזות, עבודות משותפות ושאר פעולות שנעשו בשיתוף ובהדדיות. לשיתופיות היה יתרון משמעותי וכוח מול הרשויות והמוסדות המיישבים. לדוגמא: הוקמה קרן לעזרת הדדית, מעין "ביטוח

לאומי" פנימי של החברים שנקרא ה-"F.U.P". לכל חבר הורד סכום מהמשכורת שנאספה בקופה מרכזית ומי שיזדקק לה יוכל להשתמש.

אחד הסיפורים הידועים – בימיו הראשונים של המושב היה חסר בשר. התארגנו כולם, אספו כסף ממי שהיה לו, עלו על משאית לירושלים קנו בשר וחילקו לכולם!

למרות קשיי הקיום, העבודה הקשה, המחסור במוצרי מזון, מחסור במים

ובעיות בטחון רובם היו אופטימיים. בהשוואה למה שעברו שם בשואה החיים

כאן היו עם עתיד ומלאי תקווה. ה"יוגוסלבים", כפי שאופייני למזגם, מצאו תמיד

סיבה למסיבה. לאכול טוב ולשתות טוב!!

כפי שכבר נאמר נערכה מסיבה גדולה לרגל חיבור המושב לרשת החשמל, היו אירועים משמחים נוספים: נערכה מסיבת חתונה ראשונה של בנדי ונאדה גליד, הולדת הילד הראשון במושב ראובן (רובי) סולצבך ביוני 1950, מסיבות פורים, מסיבות לציון יום השנה האזרחי (סילבסטר), ועוד.

בית נקופה, 1954

הפרדה פוטקה

התקופה השנייה העלייה ממרוקו ומכורדיסטן: התעבות המושב, אינטגרציה

וקיבוץ גלויות

בשנת 1954 הצטרפו למושב 8 משפחות עולים ממרוקו:

משפחת אבו: יצחק ורחל וילדיהם: ציון, שושנה, אברהם, יהודה, אסתר וורד.
במושב נולדו חנה, דוד ודבורה.

משפחת אבנאים (בן-חיים): ישראל ופיבי וילדיהם אפרים, מיכאל. כאן נולדו: מדלן ואריה.

משפחת בן-עטר: ניסים ושושנה (מסודי) וילדיהם: נורית, אלי (לילו), משה (מוריס), דליה ורבקה. כאן נולדו שלמה ויפה.

משפחת דהן: אלגריה ושלום, וילדיהם אסתר (טיטי) ודוד (דדה), נולדו כאן: שולה משה ומאוחר יותר אהוד

משפחת דרעי: חנה וחנניה וילדיהם: בת-שבע ויעקוב, כאן נולדה ציונה.

משפחת וקנין: פיבי וניסים וילדיהם: סוזן, רבקה ושרלי כאן נולדו דוד, אילן, גבי, אביבה ואסתר.

מר לוי יעקוב – רווק שעזב לאחר תקופה קצרה.

משפחת עזרן: אליוס ודוד וילדיהם: חיים, ציון, גבי, מישל, מרסל ודבורה שנולדה כאן.

בשנת 1957, הצטרפו למושב גם משפחת שילו שהגיעו מכורדיסטן (לאחר שמשפחת נוייהאוז עזבו)

בבא מירו (מאיר) שילו עם שני בניו משה ויוסף.

יוסף שילו ואשתו בתיה ובנם משה. במושב נולדו: זאכי (ג'קי), אבי, דפנה (זאכיה), איציק, מלכה, דליה, ניסן, ואלי.

משה שילו ואשתו פרחא ובנם חביב. כאן נולדו שרה, אסתר (אתי), חנה ורחל.

כמו-כן, ב"מסגרת" התעבות המושב הצטרפו בשנים אלה:

משפחת אייכנטל: מאיר ולאה ובנם אלי, בשנת 1957, כאן נולדו חיה, אילן, אורנה, אמירה וסיגל.

משפחת אלטמן: דוד וחדווה ובניהם גלעד (גילי) ויורם (יורקי) בשנת 1959.

משפחת בסניצקי: ג'ורג' ואווה, אביה חירכה בשנת 1960. כאן נולד בנם יואב.

לא נחמיא להיסטוריה, אך לאינטגרציה בתחילתה היו חבלי לידה קשים מאוד. לתושבים הותיקים יוצאי אירופה דוברי סרבית-קרוואטית, הונגרית וגרמנית לא היה זמן פנויי ללמוד את השפה העברית. כולם היו עסוקים (במובן העמוק ביותר) במלחמת הקיום היום-יומית.

העולים ה"חדשים" ממרוקו, אשר גם להם השפה העברית לא הייתה השפה השגורה בפייהם, עמדו גם הם בפני ההתמודדות היומיומית בקשיי הקיום. בנוסף המנהגים, התרבות, המסורת והרקע החברתי, כמובן, היו שונים באופן בולט. למרות ההבדלים והקשיים שכולם נאלצו להתמודד מולם, עם הזמן למדו כולם להכיר, לקבל ולכבד איש את רעהו. תוך שטף החיים היו ויכוחים, היו חילוקי דעות, היו גם כעסים והיו גם הסכמות. אך יותר מכל - בשמחות ובאבלות כולם היו ביחד.

בשנת 1958 חל שינוי משמעותי ביותר במושב. הבתים הישנים והעתיקים במרכז הישוב נהרסו, לרבות מבני הציבור ובמקומם נבנו מבנים חדשים, כמו מועדון ויצ"ו, מועדון החברים ומכון התערוכות. מאוחר יותר נבנה האסם, הצרכנייה ואחריה בניין המשרדים והמרפאה. במושב נסללו כבישי אספלט ובשנת 1964 הוחלפה מערכת המים במושב והונחה מערכת מים חדשה במטעים.

כתוצאה מהריסת הבתים במרכז המושב, חלו שינויים במגורים של מספר תושבים אשר נאלצו לעבור לבתים חלופיים. מהלך זה לווה בטרואמה לא קלה. מספר שנים לאחר מכן, במטרה להגדיל את מספר המשקים הפעילים במושב, שוב הועתקו חברים אשר גרו בבתים לא חקלאיים לבתים אחרים, ואלה שפונו הפכו למשקים חקלאיים פעילים. במהלך זה הצליחה הנהגת המושב לתקן חלק מהעוולות שנגרמו למספר תושבים במהלך הקודם שהיה בשנת 1958.

בית הכנסת

העולים מאירופה אשר עברו את השואה וזוועותיה היו בעלי רקע של תנועות נוער: השומר הצעיר ובית"ר, היו גם בעלי נטייה קומוניסטית. הם היו חברה חילונית ללא נטיות דתיות ועל-כן לא הושם דגש על הקמת בית-כנסת.

עם בואם למושב של עולי מרוקו, אשר היו שומרי מסורת, הוקם בית הכנסת הראשון בישוב בתוך מבנה עתיק שעמד במקום בו קיים היום מועדון הנוער. המבנה שימש את המתפללים עד 1958. לאחר שינויים שחלו בישוב, הוקם בית כנסת חדש ומכובד בצריף קטן וצנוע במקום בו מצוי הדשא של זהר שדה. בית הכנסת פעל במקום במנהיגותו של זקן המתפללים יצחק אבו ז"ל.

בית הכנסת פעל במבנה זה עד שנת 1981 עד אשר עבר למבנה הנוכחי. התפילות נערכו בנוסח מרוקאי ושאר חברי המושב לרבות יוצאי אירופה נאלצו להסתגל לנוסח זה. אם על אינטגרציה דברנו, אז, בהחלט היא באה לידי ביטוי בבית הכנסת.

במשך שנים הוביל את התפילה ניסים בן עטר ז"ל הזכור לטוב ואשר, שידע את כל התורה בע"פ וקרא עפ"י טעמי המקרא. לימינו עמד תמיד מר חנניה דרעי שליט"א עד שניסים תש כוחו, וחנניה לקח לידיו את מושכות הדת במושב ובמשך שנים ארוכות הוביל ביד רמה, צנועה ובהדרת כבוד את כל עניני הדת במושב – התפילות, ענייני ביה"כ, הכנת ילדי המושב לטקסי בר המצווה, טקסי קבורה.

בשנת 1981 משהושלמה בניית הצרכנייה החדשה, הוסב מבנה הצרכנייה הישן לבית הכנסת ביוזמתו ופועלו של חנניה דרעי. לצורך ההסבה והשיפוץ היה צורך בגיוס תרומות. חנניה פעל באופן נמרץ להתרמת החברים והמוסדות הממלכתיים הקשורים. רודולף אבנשפנגר תרם תרומה נדיבה להנצחת רעייתו אלה אשר הלכה לעולמה זמן קצר קודם לכן. כל חברי המושב קידשו את המטרה בתרומתם. חיים סנדורי היה פעיל נמרץ בעשייה והבאת בית הכנסת החדש לכשרות כהלכה. חיים דאג להחלפת ספרי התורה הישנים לחדשים וכשרים. אחד מספרי התורה נתרם ע"י דליה שילו לזכר בעלה חביב ז"ל. בחודש אוגוסט 1981, חודש אלול התשמ"א נחנך בית הכנסת וקיבל את שמו "חפץ חיים".

החקלאות במושב

המתיישבים הראשונים שהגיעו ליישוב רצו והתכוונו לעסוק בחקלאות למרות חוסר ידיעה וחוסר ניסיון בחקלאות בכלל ובחקלאות באזור ההר הגבוה בפרט. החברים החלו לעסוק בחקלאות זעירה. כל חבר קיבל 18 תרנגולות מהסוכנות היהודית (הסוה"י), והיו מספר עצי פרי בכל משק. היו חלק מהחברים שגידלו כמה סוגי ירקות לצריכה ביתית. מהר מאוד הגיעו למסקנה כי כדי להתקיים יש צורך דחוף לעבוד מחוץ למשק ומחוץ למושב. היו מספר חברים, שבכל זאת ניסו ענפי חקלאות שונים בהדרכת מדריכים ממשרד החקלאות ומחלקת החקלאות של הסוה"י. היו שניסו לגדל עגבניות ותפוחי-אדמה (כהן וסולצברך במשותף ולנגפלדר), חלקם ניסו פרחי "איריס" (סולצברך וכהן, בסניצקי יהודה, לנגפלדר), ארטישוק (בסניצקי יהודה), מלפפונים (ניסים בן עטר, אבו יצחק, גליד, לנגפלדר), חומוס (ציון אבו), פול (ציון אבו), פטרוזיליה ודלעת (שילו). זכורה במיוחד דלעת ענקית שצמחה בבוסתן של יוסף. לוי מרקו הקים בין היתר כוורת דבורים. בשנות ה-70 אלי איכנטל ניסה כוחו בגידול ירקות ועוד. באופן כללי ניתן לסכם, שבלשון המעטה לא הייתה הצלחה כלכלית מרובה בענפים אלה. כיום החבר היחיד שעיסוקו בחקלאות הוא אהוד אפשטיין שמגדל צאן כבשים ועיזים ומספר פרות.

ענף הלול

באמצע שנות החמישים החלו החברים להגדיל את ענף הלול בעיקר תרנגולות לפיטום. לחברים ניבנו "בתי אימון" (שדוגמתם ניתן לראות במשקי לנג, לנגפלדר סולצבך ואחרים). בתי האימון שימשו לגידול אפרוחים בני יום, אשר הובאו מהמדגרה בקיבוץ קריית ענבים. בגיל 90 יום הועברו להמשך גידול בלולים מודרניים (של אז) שנקראו סוללות (בניגוד ללולים שהיו רגילים אליהם עוד באירופה בהם התרנגולות היו חופשיות על הקרקע). התרנגולות גודלו בלולים עד הגיעם למשקל הרצוי על-פי דרישות השוק. הסוללות היו עשויות מבנה עץ ארוך, מוקף רשת ומחופה בגג אסבסט. ללול הוכנסו הפרגיות - שלושה בכלוב בטורים ארוכים בשתי קומות. ההאבסה הייתה באבוסים ארוכים ושוקת ארוכה בצורת חצי צינור. העבודה הייתה קשה, אך הייתה תקווה, והחברים החלו לראות פרנסה בעמלם. עליזה בסניצקי הייתה מדריכת לול מסורה ונמרצת.

ענף הלול החל להתפתח. הוקם במושב מכון תערובות אשר סיפק לא רק מזון לתרנגולות אלא גם פרנסה למספר חברים אשר עבדו בייצור התערובת. היים ארווין היה מנהל מכון התערובת הראשון. עבדו בייצור: שאצו שיפר, ניסים בן עטר, שילר ואחרים. המושב רכש משאית מתוצרת "לילנד" בעיקר כדי להביא חומרי גלם (גרעינים) ליצור התערובת לתרנגולות. הנהג הראשון היה פישר בנדי, אחריו שקולניק יושקה ואלטמן דוד. לאחר פרישתו של היים ארווין מונה למנהל המכון חנניה דרעי שעבד בו 15 שנה עד לסגירת המכון בשנת 1982, עם הקמת מכון התערובות האזורי "תדמיר" באזור התעשייה הר-טוב.

באותה תקופה רפאל (זדנקו) ברדר רכש משאית קטנה מסוג "בדפורד" (אשר למעשה, החליפה את הפרדה "פוטקה") ובעזרתה חילק את התערובת למשקים, הביא מצרכים לצרכניה והוביל את התוצרת החקלאית ל"תנובה". לאחר שנים, חביב שילו רכש את המשאית מברדר והמשיך את עבודתו זו במשך שנים רבות.

בסוף שנות השישים, חל שינויי בענף הלול והחברים עברו לגידול תרנגולות מטילות לביצי מאכל. ענף זה התאים יותר למצב בו רוב החברים, בנוסף למשק החקלאי, עבדו מחוץ למושב. כמו כן, הרווח היה טוב יותר מענף הפיטום.

בתחילת שנות ה-70 שוב חל מפנה מהותי במושב, כאשר הרעיון של "ביסוס" המושבים החל לרקום עור וגידים. ביסוס פירושו התנתקות מהסוכנות היהודית. לא אפרט את כל המשמעויות של הרעיון הזה, אך בהיבט הכלכלי, פירוש הדבר היה שהסוכנות היהודית וקרן הקיימת ישקיעו בתשתיות ותשומות חקלאיות במושב בית נקופה, בעיקר בענף הלול, ויבנו סככות לול גדולות וחדשות. מועצת הלול תגדיל את מכסות הייצור, כך שמבחינה כלכלית יחול שיפור ניכר במצב המשקים. ואכן, לאחר שהוקמו הלולים החדשים בשנת 1978, גדלה בהדרגה מכסת הביצים של מושב בית נקופה שהגיעה בשיאה (בשנת 1984) ל-12 מליון ביצים בשנה.

כמה שנים לאחר מכן, ובעקבות החלטות ממשלה, ענף הלול החל לדעוך באזור הרי יהודה בכלל ובמושב בית-נקופה בפרט. הטבע סייע לדעיכה בצורת שלג כבד שירד בחורף 1991 בו מעומס השלג קרסו חלק נכבד מלולי המושב ולא ניתן היה לשקמם וענף הלול לא היה כדאי בכל מקרה. החברים החלו לסגור את הלולים. אחרוני הלולים שרדו עד סוף 1993. עם סגירתם נסתם הגולל על ענף הלול במושב בית נקופה.

ענף המטעים

גידול עצי פרי נשירים היה אחד הענפים העיקריים והבולטים של ההתיישבות החקלאית באזור הרי-יהודה.

החל מסוף שנות ה-50 החלה תקופה של נטיעת מטעים ראשונים במושבים החדשים באזור ירושלים, על בסיס הידע שהצטבר בגידול מטעים נשירים בקיבוצים באזור שנים קודם לכן.

עוד בשנת 1954 החבר אהרון (אצו) סולצבך מונה על ידי הסוה"י להיות מדריך מטעים (לאחר שעבר הכשרה והעלה לקרקע את המושב השכן גבעת יערים), הצטרף אליו החבר ליכט מתיה אשר מונה לשמש מדריך מטעים במושב בית נקופה, ובכוחות משותפים החלו להקים את ענף המטעים במושב. האדמות חולקו בין החברים על פי הגרלה. בסמיכות לחג האילנות נטעו החברים עצי פרי. בשלב ראשון היו זנים שונים של תפוחים. למרות שהנטיעות עצמן בוצעו על ידי החברים ובני משפחותיהם תוך כדי עזרה אחד לשני. מלכתחילה הבינו, שכדי שהמטע הצעיר יצליח, יש לעבד אותו במשותף. לשם כך נרכש טרקטור מסוג "פרגוסון" וצידוד נלווה. השלב השני היה הכשרת המטע בנחל כסלון (ואדי ג'אמיל) בו ניטעו אפרסקים. זכורים במיוחד זן האפרסק "אלברטה" בעסיסיותו וזן האפרסק "בוניטה", שכיסה מדרון שלם בין שני קפלי הר ועל כן כונה "ואדי בוניטה". בשלב השלישי ניטעו מטעי הדובדבן אשר לטעמם יצא מוניטין למרחוק. בין לבין, נטעו כרם ענבים בחלקות הדרומיות הסמוכות לעין חמד (אקווה בלה).

כשהתברר כי כל ענף המטעים חייב להיות מעובד במשותף, הוקם צוות מטעים. מנהל המטע היה אברהם אבו ז"ל. נשכר נהג טרקטור (טרקטוריסט) בשם פרוספר.

מספר שנים לאחר מלחמת ששת הימים התברר כי איננו עומדים בתחרות בענף התפוחים, מול התוצרת של יישובי רמת הגולן. הוחלט לעקור את מטע התפוחים ולטעת שזיף מזן "שגיב" (שזיף אירופי) שמיועד בעיקר לתעשייה (תעשיית ריבה). חלק גדול ממטע התפוחים הוחלף ונטעו עצי שזיף אירופי.

בסוף שנות ה-70 נעקר מטע השזיף בעמק המזרחי של המושב כדי להכשיר את הקרקע למשטחים עבור הלולים במסגרת יישום תהליך ה"ביסוס" וזאת לאחר שהוחלט להוציא את הלולים משטח היישוב וליצור מעין חוות לולים. כיום, זהו האזור המסחרי.

מיזם נוסף בענף החקלאות - ניטע מטע ניסיוני של פיסטוק אשר לא עלה יפה. כמו כן, ביוזמת אצו סולצבך ובהדרכתו הוקם גם מטע ניסיוני של "גידול עצי פרי נשירים באזור ההר הגבוה ללא קרקע". הפרויקט לווה על ידי המועצה האזורית, מדור המטעים של הסוכנות היהודית ומכון וולקני. פרויקט זה תרם תרומה משמעותית לענף החקלאות בארץ. כיום רוב שטחי המטע בנחל כסלון (ואדי ג'אמיל) נטועים עצי זית צעירים.

קטיף אפרסקים, 1971

ענף התיירות וקיט ביתי

עין חמד או בשמו הלאטיני "אקווה-בלה" הוא חלק מאדמות בית-נקופה, במסגרת השטחים שהוקצו למושב לאחר הקמתו.

בשנות השישים המושב תכנן מיזם תיירותי גדול מימדים אשר התפרס על כל שטח אקווה בלה והגבעה שממערבו. מיזם זה כלל בין היתר מלון מפואר, צריפי אירוח (בונגלו) ובריכת שחיה.

המיזם היה גדול מידי למימדי המושב ועל כן יצא לפועל בהיקף מצומצם יותר. רשות הגנים הלאומיים הכריזה על "אקווה בלה" כאתר היסטורי וגן לאומי. לבית נקופה נשארו השטחים הצמודים לגן הלאומי מצד מזרח על צלע ההר. בשטח זה נבנו באמצע שנות ה-60 כעשרים יחידות בונגלו ומסעדה. מנהל ההקמה היה יושקה שקולניק. המנהל התפעולי הראשון של אתר התיירות היה זדנקו ברדר והמסעדה נוהלה על ידי חניקו לוי. במשך השנים תפעלו את המקום אברהם אבו, אלי בן עטר אשר תפעל את המזנון ועוד. מסיבות שונות ענף תיירות זה לא הצליח ובאמצע שנות השמונים ענף תיירות זה נסגר.

כיום "עין חמד" הוא גן לאומי של רשות הטבע והגנים. מעליו במקום הבונגלו ישנו גן אירועים – "אחוזת עין-חמד".

הסבת החקלאות למסחר

בשנות ה-90 של המאה הקודמת החלה דעיכה של החקלאות ברוב חלקי הארץ מסיבות שונות, ובכלל זה החקלאות במושב בית נקופה החלה לדעוך גם כן. באמצע שנות ה-90 חל שינוי בתפיסה של החברים ומבני הלול השוממים הפכו למבנים להשכרה, בעיקר לאחסון, לבתי-עסק שונים, למשל מחסני עצים לנגריות, מחסן לחומרי ניקוי, מחסן לרהיטים ועוד. עם השנים התפתחו מחסנים אלה והפכו לעסקים עצמם – נגריות, חנויות רהיטים, עודפי ייצור. לולים אחרים עברו הסבה לעסקים זעירים אחרים בתחומים שונים: גלריות, בתי-קפה, ספא, בוטיק לשמלות כלה ועוד. כך הפך העמק המזרחי של המושב ל"אזור המסחרי".

פיתוח ועיבוי המושב

בתחילת שנות ה-70 החל להתעורר הצורך בדור המשך ובהתרחבות המושב. אהרון (אצו) סולצברך ז"ל יזם רעיון להקמת שטח הרחבה במושב בו יגורו בני המושב הצעירים. רעיון ההרחבה החל לרקום עור וגידים. ראשית, הוקצו חלקות לשלושה בני משפחה בחלקה הצפונית של המושב ומחוץ לגדר התיל שסבבה את המחנה, היות ולא היה מקום סביר במשק להקמת בית לדור המשך.

עד אמצע שנות ה-70 המוסדות הקפואו את התרחבות המושב החוצה. החבר שמואל שמש, אשר שימש בעת ההיא בתפקיד בכיר בסוה"י בנושא ההתיישבות נרתם ליוזמה, ודחף להוציא לפועל את רעיון הרחבת המושב במסגרת ה"ביסוס" ועיבוי המושב בחברים נוספים. לשם כך, הוכנו תוכניות לשינוי המשקים בתוך המחנה ותוכניות להרחבה אשר קיבלו את הכינוי "תוכניות הר-תכנון".

בשלב ראשון, הסוכנות בשיתוף עם קק"ל החלו להכשיר קרקעות. במסגרת הרה-תכנון הוכשרו תחילה עוד ארבעה משקים בחלקה הצפונית. שמואל שמש, אשר ראה את עתיד המושב לפניו ובהכירו את הנושא מעבודתו, בקש להתקבל לאגודה כחבר. בהגרלה, כמקובל, הוא זכה באחד המשקים האלה. כמו כן, מפקד האזור של משמר הגבול צבי בן אליהו, בנימין כהן אז ראש המועצה האזורית, זכו בחלקות וכן בן המושב משה שילו.

מסיבות שונות, אשר לא כאן המקום לפרטן, התוכניות נכנסו להקפאה עמוקה עד אמצע שנות ה-90. בעקבות החלטות ממשלה להתרחבות ישובים, ולאחר שהתפנה, שמואל שמש, מעיסוקיו בסוה"י, נבחר ליו"ר ועד האגודה, ושוב נרתם לעשייה הרבה במושב לרבות נושא "ההרחבה" אשר היה קרוב לליבו. שמואל שמש הכיר וידע את הנושא המורכב הזה לפני ולפנים, גם מצד הסוה"י וגם מהצד הזה, פנים המושב.

במרץ, בכישרון, בידע והתמדה בלתי נלאים הביאו יו"ר הוועד שמואל שמש וחברי הוועד בהם גבי כהן, זהר שדה ואחרים, את תוכנית ההרחבה לידי מימוש. בשנת 1997 הוכשרו החלקות לבניה, הוכנו תשתיות, נערכה הגרלה בקרב חברי המושב ולאחר חבלי לידה קשים וארוכים התאפשר סוף, סוף לבני המושב לבנות את בתיהם בהרחבה הצפונית.

בית-נקופה כיום ומבט לעתיד

בתום תהליך שערך כעשר שנים הושלמה בנייתם ואכלוסם של רוב החלקות בהרחבה הצפונית ובכך גדל המושב ואוכלוסייתו הוכפלה. עובדה זו הביאה לשינויים חברתיים חיוביים. עם הזמן נראו ניצוצות של פעילויות חברתיות בתחומים שונים: טקסי יום הזיכרון, חוג פילאטיס, חוג קרמיקה, ישנה התעוררות מחודשת לפעילות ענפה בקרב הילדים ובני הנוער.

כיום המושב נחלק לשתי רשויות: האגודה המוניציפאלית הכוללת את כל תושבי המושב ובתוכה האגודה חקלאית הכוללת את הגרעין הוותיק של 47 משקים חקלאיים אשר למעשה גם הם, רובם ככולם, עיסוקם אינו עוד בחקלאות. כפי שצינתי לעיל, הלולים נסגרו והפכו לבתי מסחר שונים. חלק מהמטעים מעובד ונטוע עצי זית, אך רובו נטוש. לאגודה החקלאית יש עדיין נכסים חקלאיים אשר אינם בתוך המחנה או סביבתו ומעובדים על ידי האגודה החקלאית השיתופית "אגודת הפלחה".

התהליך בו מצוי המושב כיום הוא תהליך כלל ארצי של עיור מושבים הקרובים לערים הגדולות והפיכתם לשכונת לוויין עירונית. גם מושב בית-נקופה נמצא בעין הסערה.

בשנה האחרונה החל הוועד המושב בפעילות לשיפור התשתיות. צנרת המים הישנה הוחלפה. קיימות תוכניות לשיפור הכבישים והמדרכות. שיפור הגיבון במרכז המושב ומתקני המשחקים לילדים. במקביל עובדים גם על שינוי הכניסה למושב אשר תכננה תלוי גם בגורמים ארציים.

כמו בכל חברה, גם במושב קיימים חילוקי דעות ענייניים בנושאים שונים: חברתיים, כלכליים, צביון ואחרים. לרובנו, על משקל האמירה "אין לנו ארץ אחרת", אין לנו מושב אחר! רובנו ככולנו רוצים ואוהבים לגור במקום ולכן עלינו לפעול יחד לקידום המושב בכל התחומים. בשנים האחרונות, אומנם, נעשה הרבה, אך, עדיין המלאכה מרובה!!! חזק, חזק ונתחזק.

ולסיום נזכרתי בגן התות...

בגן התות רבים מאיתנו התחנכנו וגדלנו. גן התות ממקום באותו מקום מזה 60 שנה. במקור היה מבנה אבן בעל חדר אחד גדול מוקף חומה עם חצר, היו בו שני עצים גדולים: עץ תות עם פרי עסיס ועץ אורן עב גזע וגבוה עד השמיים. הגנת הראשונה הייתה גאולה, והמחזור הראשון של הגן היה 1952. גנות נוספות הפעילו את גן הילדים במשך השנים, ביניהן זכורות לטובה והערכה הגנות ציפורה בשנות ה-60, אסתר בשנות ה-70, דפי בסוף שנות ה-90. במשך שנים ניסים בן-עטר ליווה את הגן והיה לדמות בלתי נפרד מהגן, כמו-כן זכורות לטובה הסייעות שושנה גאנב, מזל שילו וגילה שילו. השם גן התות ניתן לגן על-שם עץ התות הענק שצומח בו עד היום.

סוף דבר

אני מבקשת את סליחת חברי וחברות המושב ובני משפחותיהם אם פגעתי באיזו דרך שהיא ברגשותיהם.

אשמח לקבל את תגובתכם, סיפוריכם, חוויותיכם.

אנא שלחו את דבריכם לכתובת: gsshani1@gmail.com

ועד המושב מברך את שני גורפינקל-סולצבך ומשפחתה על העבודה המסורה בכתיבה ועריכת חוברת זו.

חוברת זו הינה תחילה של הליך לעריכת "ספר ה-60" שיהא רחב ככל שניתן וישקף חוויות, סיפורים, בדיחות, הלצות ומעשיות של חלק גדול מתושבי המושב שיתגבש במהלך השנה של חגיגות ה-60 ומאחל לכל תושבי המושב חג 60 שמח.